

KARDOS ANDRÁS

Studium és punctum

Bacsó Béla élete és műve

DOI: <https://doi.org/10.70510/mfsz.20380>

I.

Három percet késtem. Miattad. Nyolc hónapja a laptopom alaplappján ott van a FÉNYKÉPED, szájadban szivar, a szemüvegeden keresztül rám nézel, ne haragudj, tudom, hogy ez kisajátítás, de nyolc hónapja a szivarod, a félig ferdült szád miatta, a szemed az üvegen keresztül hozzám beszél, igen, lehet, hogy önzés, bár soha nem rivalizáltam érted, mindig ott voltam a közeledben, és mindent úgy éltem meg 57 éven keresztül, hogy együtt... Nem voltunk egyformák, nem fejlődtünk egyformán, Te a katonaságunk alatt kilóttél, mint amikor valaki egy év alatt egy métert nő. Mire egyetemre mentünk (naná, ugyanoda), ez az egy méter már tíz méter volt.

És hát igen: a *tekinteted*, melyet rám vetsz naponta többször hónapok óta.

A fényképed nem életben tartott Téged, nem pusztán örök jelenlétemben vagy, hanem átírtad a halál képzetét: ez a fénykép (nem szeretem a fényképet, tudod jól) *felülírta* azt, amit a halálról részben a szív, részben a ráció révén eddig tudtam-éltem. Elfogadtam Wittgensteint, aki azt mondta, hogy a halál nem része az életnek. És a fényképed a gépemen, de voltaképpen Te már mindenkor is, azt súgja nekem: egy frászt, Béla halála hiába faktikus, de a szivarja ég, szigorú szeme szeretetteli jelenlét módján figyel, néz rám, és ha a szájában lévő szivar engedi: beszél is hozzám. És a tekintete.

Roland Barthes két összetevőt említ, melyek révén neki tényleges kapcsolata lett a fotográfiával. Az első „a *studium*, amely nem közvetlenül »tanulást« jelent, hanem valamely dologra való odafigyelést, valaki iránti fogékonyságot, általános, készséges, de nem heves odafordulást” (Barthes 2024. 25, kiemelés az eredetiben). Általában én ezt nem szoktam érezni fényképekkel szemközt. A Te fényképeden (milyen árulkodó szó, érzed, *fény* is, és *kép* is!) oda se kell már néznem, pont azt érzem, amit Barthes mond. A „második összetevőt, amelyik a *studiumot* megzavarja, *punctum*nak fogom hívni; a *punctum* *együttal* szúrás, kis lyuk, folt, hasadás és kockadobás is” (uo, kiemelés az eredetiben). Véletlenszerűség, mely egy fotóban megszűr, megsebez, meggyötör. Hát igen, ez is eltalált engem.

Meggyötör a fényképed minden nap, hasadok, ahogy csak lehet, és mégis, vagy éppen ezért: szelíd vagy velem a képen, odafigyelsz rám, készséges vagy, mint mindig, és gyötördünk és hasadunk, mint mindig.

II.

Bacsó Béla legelső mondata, melyet megjelent tanulmányban írt le, így hangzik: „Minden korszak az individualitás megjelenése óta, meg kellett hogy írja saját történetfilozófiáját, és az ezzel szorosan összekapcsolódó tragikum elméletét.” (Bacsó 1977. 108.) Ezt a mondatot a filozófus és esztéta Bacsó Béla 1977-ben írta le, első nagy tanulmánya nyitómondataként. (Erről még lesz szó.) Béla élete utolsó mondata, mely *Paul Klee* című utolsó könyvét zárja le, így szól: „Klee angyalkepei számtalan változatban jelennek meg: hol a vonalvezetés káoszában elvesző figurával, hol a vonalkaland egyértelmű kezelésével (*docta manus*) juttatnak el minket oda, hogy felismerjünk valami kiutat, még ha ez nem is létezik.” (Bacsó 2024. 150, kiemelés az eredetiben.)

Ez a két mondat jelenti Bacsó Béla életművének kezdő és végső pontját. Ez a két mondat keretezi életművét. Nagyon érdemes figyelniük erre. Nem veszem magamnak a bátorságot, hogy elemezzem Bacsó élete két szélső mondatát, mégis: élete első filozófiai mondata az individualitás, történetfilozófia és tragikum belső összefüggéséről szól, mintegy bejelentve az életmű nyitányát. Az utolsó mondat pedig arról szól, hogy Klee angyalai eljuttatnak minket abba az állapotba, hogy akkor is felismerjük a kiutat, hogy ha az nem is létezik. Nem hiszem, hogy létezik ennél mélyebb és megrázóbb kerete egy életműnek. Ha van igazság abban, hogy minden jelentős gondolkodónak egy gondolata van (Lukács), akkor Bacsó Béla életművének és filozófiájának „egyetlen” gondolata: a *megértés*. 2001-ben írta a következőket, tehát nagyjából pályája közepén: „A megértés attól lesz egzisztenciálé (Heidegger), hogy nem pusztán a tárgyat, hanem a beszélőt is érinti, valójában nincs olyan megértés, ami ne érintené valami módon azt, aki megért, s minden megértés rejtett vagy nyílt létvonatkozást foglal magába.” (Bacsó 2001. 86.)

Ehhez én csak annyit tennék hozzá, hogy Béla *tekintetében megjelent a megértés, úgy is, mint feladottság, mint teória, és úgy is, mint mély érzés a másik léthelyzete, aktuális létproblémája iránt.*

III.

Nem tudom, és nem is áll szándékomban Bacsó Béla filozófiai és esztétikai munkásságát elemezni. Barátja vagyok, 57 éven át résztvevője az életének, ahogyan ő az enyémnek. Sőt, mint mondtam, azóta is, hogy meghalt. Ezért arra

gondoltam, hogy előásom az ELTE valamely raktárának a mélyéről Béla szakdolgozatát, hátha tudok vele valamit kezdeni ennyi év után is. (Emlékeztem a dolgozatra, olvastam is még leadás előtt annak idején.) Rövid leszek. Bacsó Béla szakdolgozatát sem az ELTE Bölcsészettudományi Kara, sem a Tanszék, sem senki nem találja, sőt azt sem tudják, hogy mi lett az 1977-ben írott szakdolgozatokkal. Kidobták? Eldugták? A költözések során eltűntek? Nem tudom. Mindegyre máshol sincs sehol, úgyhogy már majdnem elátkoztam az ötletemet, amikor... Amikor rábukkantam a *Literatura* című folyóirat 1977/2-es számában Bacsó Béla Hegel-tanulmányára. Nos, a világ mégsem tudta eltüntetni barátom szakdolgozatát a maga teljességében: még a megírás évében egy jó nagy fejezet megjelent az Irodalomtudományi Intézet folyóiratában. Méghozzá, s ez újabb korlenyomat: Almási Miklósnak, akihez Béla szakdolgozott, úgy látszik, kellett egy amolyan „védőhálót” kifizétté Bacsó Hegelt bíráló dolgozata elé, hogy ne hogy valami kalamajka keletkezzen abból, ha az ifjú Bacsó a fiatal Lukács feől értelmezi Hegel történelemfilozófiáját. Rengett is a Kreml rendesen.

Éppen ezért úgy döntöttem, hogy én ezt a kincset érő Béla-leletet most kimentem a létezett szocializmus barlangjába zárt magányából. Ennyi legalább megmaradt Bacsó Béla első, 1977-ben írott jelentős dolgozatából (*Tragikum és történetfilozófia [Hegel]* matarka.hu/cikk_list.php?fusz=81887). (Természetesen a fentebb idézett „első bacsói mondat” az itt olvasható tanulmány első mondata.) És Béla dolgozata előtt a kedves Olvasó Almási védő-támogató-elismerő szövegét is olvassa el: *Vita a Hegel-képekkel (Néhány sor Bacsó Béla dolgozata elé)*, hiszen immáron ez is a „leletmentés” részét képezi (Almási 1977).

IV.

Most már csak az maradt hátra, hogy ha nem is egyetlen kategóriában, mint fentebb, de egyetlen mondatban mégis összefoglaljam, a magam számára akár, barátomnak, ennek a kivételes és nagyszerű embernek és gondolkodónak életet és művet egységbe forrasztó alapkérdését: *Megformálható-e az élet, és életre hozható-e a forma?*

Azzal áltatom magam, hogy ezzel a kérdéssel Bacsó Béla barátom élete és műve lényege egyként és egyszerre felvillantható.

Ha tévednék, Béla bocsáss meg, ahogyan már annyiszor tetted. És azért is bocsánat, hogy nem írtam le nagyszerű filozófusi pályádat a fiatal Lukácstól Gadameren át Heideggerig és tovább, hogy e helyütt nem beszéltem nagyszerű tanári pályádról, sem a többi, mind hozzád tartozó értékről, emberről, szeretetről. De ez talán nem is az én dolgom lesz. Jönnek mások, tanítványok, kollegák, akik megírják a filozófus Bacsó pályá- és probléma-térképét. Én most azzal az idézettel zárom le a soha le nem zárhatót, hogy idézem indulásunk egyik alapszövegét, sürgősen leszögezve, hogy Te beteljesítetted, amit tenned

kellett, *jelentős életműved is van, és ugyanakkor a legjobb ember is vagy, akivel valaha is összehozott engem a sors.*

Íme az idézet Lukács György *A lélek és a formák* című esszékötetéből, abból is a Popper Leóknak ajánlott *Levél a „kísérlet”-ről* című bevezető esszééből:

Mert két lelki realitás létezik: az élet, és az *élet*, és mindegyik egyformán realitás, de egyszerre mindig csak az egyik lehet az. És minden ember minden élményében megvannak mind a kettőnek elemei, ha különböző mélységgel és erővel is, és az élmények emlékezetében hol ez, hol az, mert egyszerre csak az egyik formájában lehet éreznünk. Amióta élet van, és az emberek rendezni akarják és megérteni életüket, fennállott mindig ez a dualitása élményeinknek; csak éppen csatájukat, a prioritások és fölények csatáját, a filozófia vívta meg rendesen, és más jelszavak körül folytak a küzdelmek és a legtöbb ember számára ismeretlenül és megismerhetetlenül. (Lukács 1997. 16, kiemelés az eredetiben.)

Emlékszel, mennyit beszéltünk erről a dualitásról? És Neked sikerült, ami nagyon keveseknek, ha egyáltalán: formát adtál az életednek, és életet adtál a formának.

IRODALOM

- Almási Miklós 1977. Vita a Hegel-képekkel (Néhány sor Bacsó Béla dolgozata elé). *Literatura*. 4/2. 106–107.
- Bacsó Béla 1977. Tragikum és történetfilozófia (Hegel). *Literatura*. 4/2. 108–123.
- Bacsó Béla 2001. Logosz és megértés. In uő: *Írni és felejtetni. Filozófiai és művészetelméleti írások*. Budapest, Kijárat Kiadó. 81–92.
- Bacsó Béla 2024. *Paul Klee*. Budapest, Kijárat Kiadó.
- Barthes, Roland 2024. *Világoskamra*. Ford. Marsó Paula. Budapest, Kijárat Kiadó, Magyar Fotográfiai Múzeum.
- Lukács György 1997. Levél a „kísérlet”-ről. Levél Popper Leóknak. In uő: *A lélek és a formák. Kísérletek*. Budapest, Napvilág Kiadó – Lukács Archívum. 11–33.